

**İBTİDAİ TƏHSİL
НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
ELEMENTARY EDUCATION**

UOT 372.3/4

Adilə Rasim qızı Xəlilova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İbtidai təhsilin pedaqogikası kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0009-0002-2789-3198>

**İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ İNNOVATİV FƏALİYYƏTİN
MƏZMUNU VƏ STRUKTURU**

Адиля Расим гызы Халилова
преподаватель кафедры Педагогике начального образования
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

**СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

Adilya Rasim Khalilova
teacher at department of Pedagogy of primary education of
Azerbaijan State Pedagogical University

**CONTENT AND STRUCTURE OF INNOVATIVE ACTIVITIES
IN PRIMARY SCHOOL**

Xülasə. Məqalədə ibtidai sinif müəlliminin innovativ fəaliyyətinin əsas məqamları açıqlanır. İbtidai məktəbdə yeniliklər kiçik yaşlı məktəblilərin tərbiyə və təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlib. Təşəkkülün müxtəlif dövrlərində bu yeniliklər müxtəlif məqsəd, vəzifə, məzmun və təzahürlərə malikdir. Müasir dövrdə müəllimlərin fəaliyyətinə yeni tələblər irəli sürülür. Bunlar arasında ən əsası innovativ metod və texnologiyalardan məcburi istifadədir. Müəllimlər ibtidai siniflərdə innovativ pedaqoji ideyaların həyata keçirilməsinin səmərəli yollarını seçməklə üzləşirlər. Müəllim daha məlumat mənbəyi deyil: şagirdlər bilikləri müstəqil şəkildə əldə edir və təcrübədə sınaqdan keçirirlər.

Açar sözlər: *innovasiya prosesləri, innovasiya fəaliyyəti, yenilik, innovativ texnologiyalar, ibtidai məktəb, texniki yenilik, təhsil innovasiyaları*

Резюме. В статье раскрыты основные моменты инновационной деятельности учителя начальной школы. Нововведения в начальной школе направлены на повышение качества воспитания и образования младших школьников. В разные периоды формирования эти инновации имеют разные цели, задачи, содержание и проявления. В настоящее время современным педагогам предъявляются новые требования, главным из которых является обязательное использование инновационных методов и технологий. Перед учителями стоит выбор эффективных способов реализации инновационных педагогических идей в начальных классах. Учитель больше не является источником информации: учащиеся приобретают знания самостоятельно и проверяют их на практике.

Ключевые слова: *инновационные процессы, инновационная деятельность, инновации, инновационные технологии, начальная школа, технические инновации, образовательные инновации*

Summary. The article reveals the main points of innovative activity of a primary school teacher. Innovations in primary schools are aimed at improving the quality of upbringing and education of younger

schoolchildren. In different periods of formation, these innovations have different goals, objectives, content and manifestations. Modern teachers are faced with new requirements, the main one of which is the mandatory use of innovative methods and technologies. Teachers are faced with the choice of effective ways to implement innovative pedagogical ideas in primary grades. The teacher is no longer the source of information: students acquire knowledge on their own and test it in practice.

Key words: *innovative processes, innovative activity, innovation, innovative technologies, primary school, technical innovation, educational innovation*

Müasir təhsil sistemi öz dövrünün tələblərinə cavab verməlidir. Tədris prosesinin inkişafı proqramının əsas məqsədi yüksək intellektə malik şagird hazırlamaqdır. Buna əsaslanaraq ibtidai sinif müəllimi şagirdin hər birinə fərdi şəkildə tətbiq olunan psixoloji texnikaları mənimsəməlidir; şagirdlərlə dərstdə və dərstdən kənar vaxtda ünsiyyət qura bilməlidir; yenilikləri öz peşə fəaliyyətlərində tətbiq etməyi bacarmalıdır.

Pedaqoji universitetlərin qarşısında tələbləri yaradıcı pedaqoji fəaliyyətə hazırlamaq, tədris prosesində yaradıcı xarakterli problemləri həll etməyə hazır olduqlarını formalaşdırmaq vəzifəsi durur. İntellektual əməyin nüfuzunun və cəmiyyətdə məktəbin sosial institut kimi rolunun azalması tendensiyası şəraitində ibtidai sinif müəlliminin innovativ fəaliyyətə hazır olan şəxsiyyət kimi formalaşması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, indiki dövrdə məktəbin qarşısında duran mürəkkəb vəzifələr pedaqoji ünsiyyət mədəniyyətinə sahib olan, sözlərlə təsir göstərməyi bacaran, nitqini idarə edən, innovasiyaları tətbiq edə bilən müəllim yetişdirmək problemini gündəmə gətirir.

İbtidai məktəbdə yeniliklər kiçik yaşlı məktəblilərin tərbiyə və təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlib. Təşəkkülün müxtəlif dövrlərində bu yeniliklər müxtəlif məqsəd, vəzifə, məzmun və təzahürlərə malikdir. Müasir müəllimlərə irəli sürülən əsas tələblər arasında innovativ metod və texnologiyalardan istifadəni qeyd etmək olar. Müəllimlər ibtidai siniflərdə innovativ pedaqoji ideyaların həyata keçirilməsinin səmərəli yollarını seçməklə üzləşirlər. Müəllim daha biliklərin ötürücüsü deyil, çünki şagirdlərə müstəqil şəkildə bilik əldə etmək və onları təcridə sınaqdan keçirmək imkanı yaradılır.

İbtidai məktəbdə innovasiyanın inkişafında aşağıdakı sahələr vurğulanır:

– təhsilin fərdiləşdirilməsi və diferensiallaşdırılması məqsədilə yeni tipli məktəblərin yaradılması;

– estetik fənlərə diqqət yetirilməsi;

– yeni hazırlıq kurslarının yaradılması və həyata keçirilməsi, təhsilin məzmununda dəyişikliklər;

– ekoloji mədəniyyətin formalaşmasına böyük diqqət yetirmək;

– dərslərin, dərslər vəsaitlərinin, proqramların hazırlanması;

– innovativ texnologiyaların tətbiqi;

– eksperimental meydançaların, siniflərin yaradılması;

– tədris prosesinə kompüter texnologiyalarının tətbiqi.

İbtidai məktəblərdə innovasiyaların tətbiqi kiçik yaşlı məktəblilərin öyrənməyə həvəsinin artırılmasına, təhsil texnologiyalarının yenilənməsinə, təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsinə kömək edir. Müasir təhsil sistemi öz dövrünün tələblərinə cavab verməlidir. Təhsil prosesinin inkişafı proqramının əsas məqsədi yüksək intellektli şagird hazırlamaqdır. Buna əsaslanaraq ibtidai sinif müəllimi hər bir şagirdə fərdi şəkildə tətbiq olunan psixoloji texnikaları mənimsəməlidir; şagirdlərlə dərstdə və dərstdən kənar vaxtda ünsiyyət qura bilmək; yenilikləri öz peşə fəaliyyətində tətbiq etməyi bacarmalıdır.

İnnovasiyalar məzmununa və təzahür formalarına görə müxtəlifdir:

1. fəaliyyət növünə görə: pedaqoji, idarəetmə;

2. edilən dəyişikliklərin xarakterinə görə: radikal kombinator, modifikasiya olunmuş;

3. edilən dəyişikliklərin miqyasına görə: yerli, modul, sistemli;

4. istifadə miqyasına görə: tək, diffuz;

5. baş vermə mənbəyinə görə: zahiri, daxili.

İnnovativ fəaliyyət aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

1. ibtidai sinif müəllimi təhsil prosesində intellektual məhsul, yəni özü və şagirdlər üçün yeni olan bir şey tətbiq edir;

2. əsas və əlavə təhsil fəaliyyəti bir birinə inteqrasiya olunmalıdır;

3. kiçik yaşlı məktəblilər arasında öyrənməyə marağın artırılmasına kömək etməlidir.

İbtidai məktəbdə yeniliklər, ilk növbədə, kiçik yaşlı məktəblilərin tərbiyə və təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlib. Lakin formalaşmasının müxtəlif dövrlərində bu yeniliklər müxtəlif məqsədlər, vəzifələr, məzmun və təzahürlərə malikdir.

Son onilliklərdə respublikada məktəb təhsili sistemində, o cümlədən ibtidai siniflərdə pedaqoji innovasiya proseslərinin və innovasiyaların öyrənilməsinə ciddi diqqət yetirilir. Müasir ibtidai sinif müəllimi tədris prosesində yeni metod və texnologiyalardan istifadə etməyə hazır olmalıdır.

Innovativ fəaliyyətə texniki, təhsil (dərs) və dərsdankənar yeniliklər daxildir.

Texniki innovasiya fəaliyyətlərinə İKT texnologiyaları, elektron təhsil resursları və interaktiv lövhələr daxildir. Effektiv innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün müasir ibtidai sinif müəlliminə bu fəaliyyətin xüsusiyyətlərini dərk etməsi və həyata keçirilməsi üçün zəruri olan pedaqoji bacarıqlara yiyələnməsi vacibdir.

İbtidai siniflərdə tədris prosesində fəal və interaktiv təlim metodlarından istifadə innovativ hesab olunur. Bir çox ibtidai sinif müəllimləri innovasiya prosesinin tərkib hissəsi kimi dərslərin xülasəsindən deyil, həm müəllimlərə, həm də şagirdlərə tövsiyələr verən texnoloji xəritədən istifadə edirlər. Texnoloji xəritə ibtidai məktəb şagirdlərinin öyrədilməsinin əsas məqsədinə – necə öyrənməyi öyrətmək məqsədinə nail olmağa yönəldilmişdir.

Dərslərin təşkilindəki yenilik də innovativ prosesin bir hissəsidir. Dərs yeni sxem üzrə planlanır və tədris olunur. Əgər əvvəllər ön plana materialın sadə izahı və onun möhkəmləndirilməsi çıxırdısa, indi şagird təlim prosesinin iştirakçısına çevrilir, yəni şagirdlərlə müəllim arasında qarşılıqlı əlaqəyə diqqət yetirilir.

İbtidai siniflərdə innovasiya prosesinə sinifdankənar tədbirlər də daxil edilməlidir. Bu gün uşaqları dərslərdən sonra fəaliyyətə cəlb etmək vacibdir, çünki bu, dərsdankənar fəaliyyəti təhsil və tərbiyə üçün tam hüquqlu bir mühitə çevirməyə imkan verir. Hazırda müəllim innovativ texnologiyalardan istifadə etməklə şagirdlər üçün dərsdankənar işləri yeni üsulla qurmaq imkanına malikdir.

İbtidai məktəblərdə innovativ fəaliyyətə texniki, tədris və məktəbdankənar yeniliklər daxildir. Müasir həyat şəraiti məktəbin tədris prosesinə yeniliklərin daxil edilməsini diktə edir – bu öz növbəsində peşəkar müəllimin ən vacib keyfiyyətidir, çünki onun sayəsində yüksək pedaqoji məharətə nail olmaq mümkündür.

Təhsilin yeniləşməsi və yeni məzmunu ilə əlaqədar olaraq metodyönlü və problemyönlü innovativ proseslər fərqlənir.

Metodolojiyönlü innovasiya prosesləri təhsil texnologiyaları və texnikalarından istifadəni nəzərdə tutur. Bunlar müasir informasiya texnologiyaları, layihə əsaslı təlim, modul təlim, inkişaf etdirici təlim, problemlə təlim, diferensiallaşdırılmış təlim, proqramlaşdırılmış təlim və s.

Problemyönlü innovasiya prosesləri insanın öz şəxsiyyətini və özünün sosial əhəmiyyətini həyatda və cəmiyyətdə dərk etməyə yönəlmiş müəyyən məsələləri həll etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, ibtidai sinif müəlliminin innovativ fəaliyyəti yeni forma, metod və təlim üsullarından istifadəni nəzərdə tutur. Yaxın vaxtlara qədər ibtidai məktəb şagirdləri dərslərdə nümunələrdən istifadə edərək eyni üsulla təhsil alırdılar. İndi müasir dünyada çoxlu təhsil metodları və proqramları var. Təhsil sisteminin müasirləşdirilməsinin məqsədi təhsili təkmilləşdirmək, istedadı və şəxsiyyət xüsusiyyətlərini inkişaf etdirmək, həmçinin şagirdin sağlamlığına qayğı göstərməkdən ibarətdir. Dövlət təhsil standartlarına keçiddən sonra bütün məktəblərdə təhsil öyrənmək bacarığının inkişaf etdirilməsi və özünütənzimləmənin inkişafı prosesinə çevrilir.

Yeniliklərdən biri də ibtidai siniflərdə kompüterdən istifadədir. Kompüter ibtidai sinif müəllimlərinə təlim prosesini asanlaşdırmağa və onu cəlbədiçiləndirməyə imkan verir. Ondan şəkilli, videolu və audio müşayiətli təhsil layihələri yaratmaq üçün istifadə etmək olar. Kompüterdən istifadə edərək rəqəmsal təqdimatlar və portfoliolar yaratmaq, videolar hazırlamaq mümkündür. Onun tədris prosesində istifadəsi kurikulum tələblərinə tam cavab verir.

Müəllimlər savad və kompüter əsaslı yazı dərslərində kompüterdən istifadə edə bilirlər. O, ibtidai məktəb şagirdlərinin nitqinin zənginləşməsinə və inkişafına, yaradıcı və riyazi bacarıq-

ların, alqoritmik tərəkürün formalaşmasına, multimedia texnologiyalarının və proqramlaşdırmanın əsaslarının, eləcə də komandada işləmək bacarıqlarının formalaşmasına kömək edir.

Müəllimin şagirdlərlə ünsiyyəti və qarşılıqlı əlaqəsi şəxsiyyətin formalaşması və psixoloji quruluşunun inkişafı üçün dərin bir əsasdır. Müəllimin sosial funksiyası gənc nəsli sosial təcrübə ilə tanış etməkdir. Real həyatda müəllim öyrəndiyi davranış modellərini, sosial normaları və dəyərləri əyani şəkildə nümayiş etdirir. Lakin fərdi təsir məsələsi də ciddidir. Müəllim innovativ fəaliyyətini və təşəbbüskarlığı stimullaşdırmaq üçün uşağın şüuruna, hisslərinə, davranışına məqsədyönlü təsir göstərir, sosial hədəflərin fərdi qavrayış səviyyəsinə köçürülməsinə kömək edir, uşaqların təhsil potensialından səmərəli istifadə etməyə çalışır, hər bir uşaqlarda özünü inkişaf etdirmək arzusunun inkişaf etdirir, ən əsası da, bir şəxsin sahib olduğu fərdi qabiliyyətlərinin tam reallaşdırılması üçün əlverişli şəraiti təmin edir. Məktəbdə müəllim-şagird münasibətləri əsnasında şagird müəllimin müşahidə etmə, qavramaq və qiymətləndirmək bacarıqlarını müşahidə edir, müəllim isə şagirdə özünün fərdiliyini və şəxsiyyət olma qabiliyyətini nümayiş etdirməklə onda zəruri ehtiyac və bacarıqların formalaşmasına, mənəvi anlayışlarını genişləndirməyə imkan verir.

Bəs müəllimləri innovativ fəaliyyətə cəlb edən nədir? Hər bir müəllim üçün innovativ fəaliyyət çətinidir. Yaradıcı müəllim üçün bu xüsusən çətinidir, çünki yaradıcı müəllim nəinki göstərişlərə əməl etməli, həm də müstəqil surətdə elmi, metodik, publisistik ədəbiyyatı araşdırmalıdır ki, bu məlumatı öz (və başqalarının) təcrübəsi ilə birləşdirərək, lazım olan dəqiq texnika və texnologiyaları tapsın və səmərəli istifadə etsin. Nə üçün tədrisə innovativ yanaşma müasir müəllimin peşəkarlığının məcburi tərkib hissəsinə çevrilib? Aydın səbəbə görə: müasir uşaqlar o qədər tez dəyişirlər ki, onları köhnə üsulla öyrətmək sadəcə işləməyəcək. Müasir məktəblilərin müəllimi başa düşməsi və qəbul etməsi üçün onu yeni texnika, texnologiya, metodlar axtarmağa və tapmağa məcbur edir. Müəllimin yeniliklərdən kənar qalması sadəcə qeyri-mümkün

olub. Müəllim tərəqqiyə can atır, fəaliyyətini yaxşılaşdırmağa doğru dəyişmək istəyir – məhz bu proses yenilikdir. İnnovativ dərstdə müəllimin ixtirachılıq fəaliyyəti müxtəlif qeyri-adi tapşırıqlarda, qeyri-adi üsullarda, konstruktiv təkliflərdə, əyləncəli məşqlərdə, dərslərin gedişatının tərtib edilməsində, təlim vəziyyətlərinin, didaktik materialın yaradılmasında, elmi faktların seçilməsi və yaradıcılığın təşkilində özünü göstərir.

İstənilən pedaqoji innovasiyalar yaradıcılıq əhatə edir, çünki dəyişən insan həmişə unikal və misilsizdir. Əgər müəllim pedaqoji prosesin yalnız informasiya tərəfi ilə məhdudlaşsın və yaradıcılığı unudursun, onda pedaqoji proses qaçılmaz olaraq çökür. Beləliklə, yaradıcılıq innovativ pedaqoji prosesin əvəzedilməz şərtidir, müəllimin fəaliyyətində isə obyektiv peşə zərurətidir.

Problemə aktuallığı. Məqalə günün tələbinə cavab verir, çünki peşəkar və yüksək pedaqoji məharətli müəllimin ən mühüm keyfiyyəti məktəbin tədris prosesinə yeniliklərin daxil edilməsidir. İbtidai məktəblərdə innovasiyaların tətbiqi kiçik yaşlı məktəblilərin öyrənməyə həvəsinin artırılmasına, təhsil texnologiyalarının yenilənməsinə, təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsinə kömək edir.

Problemə elmi yeniliyi. İntellektual əməyin nüfuzunun və cəmiyyətdə məktəbin sosial institut kimi rolunun azalması tendensiyası şəraitində ibtidai sinif müəlliminin yaradıcı innovativ şəxsiyyət kimi formalaşması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məqalədə qeyd olunur ki, yaradıcılıq ibtidai sinif müəlliminin innovativ fəaliyyətinin zəruri bir hissəsidir. Yaradıcılıq prosesində bütöv bir baxış, fikirləri, elmi konsepsiyası, yenilikçi tərəkürü, pedaqoji mədəniyyəti olan və yaradıcı düşüncə bir mütəxəssis formalaşır.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Müəllim şagirdin yaradıcılıq fəaliyyətinin təşkili prosesində onun intellektinə, hisslərinə, əxlaqi əsaslarına müxtəlif təsir formalarından istifadə edir. Məktəbdə tədris prosesinin yaxşılaşdırılması əsasən müəllimin keyfiyyətləri və pedaqoji qabiliyyətləri, şagirdlərə təsiri vasitələri ilə, dərstdə emosional yaradıcı bir mikroiklim yaratmaq və dərstdə innovasiyalardan istifadə etmək bacarığı ilə təmin olunur. Buna görə də müəllim üçün tədris və tərbiyənin psixoloji, didaktik, motivasiya proseslərini ön plana çəkən məqalələri, yazıları və s. oxumaq və onlardan bəhrələnmək vacibdir.

Ədəbiyyat:

1. Григорьева С.Г. Принципы и особенности инновационной деятельности учителя современной общеобразовательной школы. // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: педагогика, психология. – 2011. – № 2. – С. 66-69.
2. Бেলовицкая С.И. Инновационная деятельность учителя начальных классов как условие профессионального роста. // Педагогический журнал. – 2016. – Том 6. – № 5 А. – С. 268-275.
3. Павлова Е.П. Педагогические условия развития инновационной деятельности учителя начальных классов в процессе модернизации образования. Дис. ... канд. пед. наук / -Якутск, 2009. – 182 с.
4. Ходырева Е.А. Инновационная деятельность в образовании: основные тенденции и приоритеты [Электронный ресурс. Научнометодический электронный журнал «Концепт». – 2016. – № 1. – С. 46-50. <http://e-koncept.ru/2016/76010.htm>.

E-mail: adelya.khalil@bk.ru

Rəyçilər: *psixol.elm.dok., prof. Q.N. Qəhrəmanova*
ped.elm.dok. T.Ə. Vahabova

Redaksiyaya daxil olub: 21.11.2023